

Авербах М. Я.

*Харківський національний університет будівництва та архітектури***ДЕЯКІ ЧАСТНОНАУЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ВІЗУАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ МІСТА**

Вступ. Під візуально-інформаційним простором (ВП) міста будемо розуміти міське середовище, яке насичене візуальними образами, символами й знаками, що спеціально створені з метою інформування людини (споживача) або передачі їй певної психологічної установки. Завдання, пов'язані з дослідженням стану візуального образу міста є багатоаспектними, їх рішення вимагає всебічного аналізу, розгляду під різними кутами й з різних позицій. Дослідники застосовують всілякі методи та підходи при вивченні питань, пов'язаних з гармонізацією, перетворенням навколишнього середовища. Залежно від того, який бік проблеми найбільш актуальний, пріоритетний на даний момент, використовуються певні наукові методи.

Метою даного дослідження є більш широкий розгляд візуального просторово-образного середовища сучасного міста шляхом розкриття й зіставлення точок зору на дану проблему та застосування методичних інструментів, принципів та прийомів з різних сфер науково-практичної діяльності. Для здійснення цієї мети та з огляду на обмеженість формату статті, наведемо деякі, найбільш на наш погляд ефективні, методи аналізу із сфери психології зорового сприйняття, холистичного, мотиваційного та середовищного підходів.

Методи вивчення образу міського середовища з точки зору психології сприйняття базуються на дослідженнях психофізіологічних особливостей сприйняття третього виміру, константності розміру й форми, просторових властивостей об'єктів та середовища. В. В. Любимов наводить дванадцять ознак, що беруть участь на психофізіологічному рівні у визначенні форми об'єктів та їх розміщення у просторі [1, с. 220]. Наведемо деякі з них:

Трансформація сітчастого зображення одновимірних й двовимірних об'єктів. Під час власних рухів спостерігача відбувається трансформація обрисів, форми та рельєфу поверхні об'єкта.

Гradient щільності текстури поверхні. Переважна більшість поверхонь мають певну текстуру – нерівномірність забарвлення, шорсткість, локальну неоднорідність рельєфу тощо. Стимулом, що задає орієнтацію, служить gradient щільності текстури її сітчастої проекції (рис. 1).

Лінійна перспектива – впорядковане зменшення проєкційних (кутових) розмірів об'єктів, що знаходяться у тривимірному просторі в залежності від їхнього віддалення від спостерігача.

Розподіл світла й тіні на рельєфній поверхні. Об'єкти, що спостерігаються, в більшості випадків освітлені зверху, а не знизу. Вм'ятини на поверхні цих об'єктів будуть затемнені у верхній частині, а опуклості навпаки.

Положення об'єкта у полі зору. Лінія об'єкту розділяє поле зору навпіл. Чим далі об'єкт, тим він ближче до лінії горизонту. Це правило поширюється тільки на ті об'єкти, які спираються на землю.

Повітряна перспектива. Розсіювання світлових променів у просторі між спостерігачем та об'єктом залежить від факторів погодних умов. В результаті чого, далеко розташовані об'єкти виявляються менш контрастними, а їх забарвлення менш насиченим.

Сучасна психологія визначає сприйняття як складний процес відображення предметів або явищ у свідомості людини за безпосереднім впливом на органи чуття, в результаті якого формуються цілісні образи явищ дійсності. Зокрема, архітектурний простір не може сприйматися виключно як об'єкт візуальний.

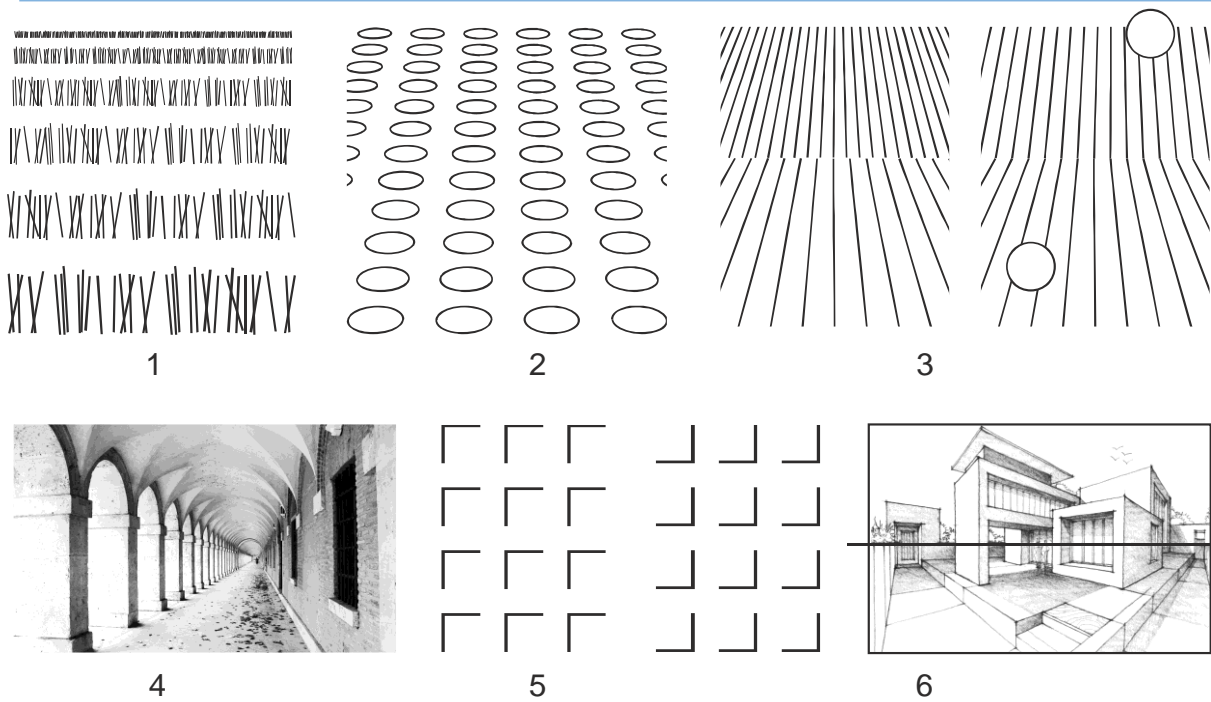

Рис.1. Ознаки глибини простору:

- 1) градієнт текстури поверхні задається послідовним зменшенням висоти ряду;
- 2) теж саме за допомогою зменшення розміру кіл та їх «сплюснення»; 3) лінії, що сходяться, сприймаються як обрив та як перелом. Сприйняття розміру на ближньому та дальньому планах;
- 4) лінійна перспектива; 5) характер тіні формує враження, немов кнопки «втиснуті» або «випуклі»; 6) лінія обрїю дозволяє упевнитися, що фігури спираються на землю.

При сприйнятті архітектури задіяні такі види сприйняття як: кінестетичне (зміни у нахилі підлоги), слухове (звуки кроків, скрип мостини, якість акустики у цілому), дотичне (що дає уявлення про якість поверхонь – їх гладкості, шорсткості і т.д.) та навіть нюхові (запах фарби стін).

Холістичний підхід розглядає людину та архітектурний простір як єдине ціле. Це проявляється в освоєнні людиною свого оточення, у наявності позитивних зв'язків (реальних або потенційних) між мешканцем Місця й простором, в гармонії людини та простору на енергоінформаційному рівні.

Взаємодія людини та архітектурного простору розглядається у двох аспектах: як відображення впливу простору на людину та як процес освоєння людиною простору. Вивчення основних форм відображення простору, які формують основу «просторового менталітету» населення, дозволило дослідникам виявити три групи. До першої відносяться форми, що

мають зовнішнє вираження безпосереднього зв'язку з простором (діяльність, поведінка, сприйняття, емоції), до другої – ті, що належать до ментальної сфери та опосередкованому відображенню (мислення, уявлення, пам'ять, уява), до третьої – глибинні, мотиваційні (потреби, цінності, почуття).

Взаємодія у часовому контексті має прояв як цілісний процес освоєння оточення. В. І. Іовлев виділяє наступні позитивні фази цього процесу: орієнтація, адаптація, ідентифікація, сакралізація. На стадії орієнтації принцип екологічності вимагає чіткого уявлення про сторони світу, розташування простору, про його соціально-функціональну структуру, про екологічні якості. Адаптація розглядається як впорядкування, освоєння у фізичному сенсі, благоустрій простору. Просторова ідентифікація проявляється у встановленні психологічного зв'язку між суб'єктом, суспільством та просторовим середовищем. І, нарешті, вищий ступінь

єднання людини та середовища на духовному рівні – сакралізація. Відбувається обожнювання та поетизація улюблених, священних й культових просторів, де підвищується життєва енергія людини, духовне оздоровлення, поява життєствердних почуттів.

У розділі психології, де вивчають питання діяльності людини, потребностно-мотиваційний аналіз в рамках системного аналізу розглядається як підсистема серед інших елементів, а саме – операційного, інформаційного та регуляторного [2, с. 385]. Проте, потребностно-мотиваційний підхід виділено нами в окремих параграфі, що відкриває ряд методів досліджень міського середовища, де переважаючим є погляд архітектора та дизайнера середовища. Ю. М. Жиліна досліджує взаємозалежність організації візуально-інформаційного середовища міста та потреб людини [3]. Архітектурне середовище потенційно має низку якостей, що складають предмет середовищних потреб людини. Ці якості не є об'єктивними ознаками, а відчуття їхньої присутності формується тільки на рівні емоцій під впливом архітектурного оточення. Названі емоційно-споживчими, ці якості є результатом особливої організації предметно-матеріальної сфери буття у певну систему. Така організація здійснюється за допомогою засобів, прийомів та принципів архітектурної композиції, поєднання яких має свої особливості для кожної емоційно-споживчої якості й залежить від волі архітектора.

Г. Ю. Сомов присвячує своє дослідження такій стороні питання як емоційний вплив архітектурного середовища й відображення її споживчих якостей на рівні психічного сприйняття. Організація архітектурного середовища, стверджує Г. Ю. Сомов, спирається на обидві групи фундаментальних потреб [4]. По-перше, архітектурне середовище несе певну інформацію про можливість задоволення потреб – про безпеку, свіже повітря, освітленість, чистоту, міцність споруд тощо. По-друге, архітектурне середовище

повинне відповідати різним потребам нематеріального характеру. Г. Ю. Сомов відносить до таких наступні:

Пізнавальна потреба проявляється, перш за все, у прагненні людини щодо швидкого орієнтування в оточенні. Ця потреба пов'язана також із вгамуванням сенсорного голоду, тобто з прагненням до різноманітності в процесах пізнання середовища, а тим самим – до багатства зорових вражень. Архітектурне середовище може відрізнитися людською теплою, або, навпаки, як холодне, навіть вороже до людини. Емоційні стани, що відповідають цим двом полюсам сприйняття середовища, пов'язані із проявом потреби в емоційному контакті.

Одним з найбільш затребуваних методологічних підходів до аналізу архітектурного простору міста є середовищний підхід. «Міське середовище» – є центральною категорією середовищного підходу, саме відповідно до неї розглядаються усі процеси, що протікають у місті. Науковий статус поняття «міське середовище» був обґрунтований В. Л. Глазичевим у монографії «Соціально-екологічна інтерпретація міського середовища» та в багатьох наступних роботах, завдяки чому термін «міське середовище» набув значення в якості наукового поняття теорії культури.

Кевін Лінч, засновник середовищного підходу в містобудуванні, виділив п'ять основних універсальних елементів міського оточення [5]:

Шляхи – це комунікації, уздовж яких спостерігач може переміщатися постійно, періодично або тільки потенційно. Їхню роль можуть виконувати вулиці, тротуари, автомагістралі, залізниці, канали, тощо.

Межі, або краї – це лінійні елементи оточення, які спостерігач не використовує в якості шляхів, це кордони між двома станами, лінійні розриви: берега, залізничні виїмки, краї житлових районів, стіни.

Райони – це частини міста, середні за величиною, представлені як двомірна протяжність, в яку спостерігач подумки входить «зсередини». Вони володіють якимось загальним, розпізнаваним характером.

Вузли – це місця або стратегічні точки міста, в які спостерігач може вільно потрапити, вони фокусують пункти, до яких чи від яких він рухається.

Орієнтири – точкові елементи, але спостерігач не вступає в їх межі, вони залишаються зовнішніми по відношенню до нього.

В. Т. Шимко, розглядаючи архітектурне середовище міста й визначаючи категорію міського інтер'єру, виводить поняття картин: «Зовнішність міського інтер'єру складається з ряду уявлень, що сприймаються людиною та відображаються в його мозку – картин, які розповідають про об'єкти, що обмежують та «створюють» простір. Все нескінченне різноманіття цих «картин» у кінцевому рахунку зводиться до зображення двох основних геометричних елементів – об'єму та площини» [6, с. 37]. «Картини» за В. Т. Шимком комбінуються у наступні стереотипи:

1) фронтальні картини, коли поле зору «заповнене» огорожувальними поверхнями, що знаходяться від глядача на відстані, рівній або меншій, ніж дві висоти огорожі;

2) об'ємні побудови, коли об'єкти сприйняття віддалені від глядача на відстані, яка приблизно втричі перевищує його лінійні розміри;

3) глибинні побудови, де огорожувальні поверхні розташовані «уздовж» осі зору, йдуть у глибину картини, утворюючи «просторове тіло» із габаритами віддаленості у 2-3 рази більшої, ніж його висота або фронтальний перетин;

4) панорами, коли ближні кордони інтер'єру не відчуються, у полі зору залишаються тільки далекі плани, де об'єми, що розташовані на великій відстані від глядача, перетворюються у площинні зображення.

Висновки. Сприйняття навколишнього середовища є цілісним, про це говорить психологія зорового сприйняття. Однак, вивчення різних характеристик середовища передбачає умовне розчленування цілісного образу на складові частини. Розгляд візуально-інформаційного простору міста з позиції різних наукових напрямків дозволяє визначити не тільки структури та форми, що наповнюють даний простір, але й фундаментальні основи сприйняття образу середовища, а також мотиви, які рухають людиною при формуванні середовища та сприйнятті її.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1 Любимов В. В. Психология восприятия. Учебник. / В. В. Любимов. – М.: Эксмо, ЧеРо, МПСИ, 2007. – 472 с., илл. – (Психология: университетский стандарт).
- 2 Психология: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
- 3 Жилина Ю. Н. Влияние потребностей человека на организацию архитектурной среды: дисс. ... канд. архитектуры / Жилина Юлия Николаевна. – Екатеринбург, 2003.
- 4 Сомов Г. Ю. Эмоциональное воздействие архитектурной среды и ее организация. В кн.: Архитектура и эмоциональный мир человека / Забельшанский Г. Б., Минервин Г. Б., Раппапорт А. Г., Сомов Г. Ю. Под научной редакцией Г. Б. Минервина – М.: ЦНИИТИА, Гл. 3, 1985. – С. 82-150.
- 5 Линч К. Образ города / Пер. с англ. В. Л. Глазычева; Сост. А. В. Иконников; Под ред. А. В. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с., ил. – Перевод изд.: The Image of the City / Kevin Lynch. – The M. I. T. Press.
- 6 Шимко В. Т. Архитектурно-дизайнерское проектирование городской среды: Учебник / В. Т. Шимко. – М.: «Архитектура-С», 2006. – 384 с.: ил.